

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Bovendien laat ze mooi zien hoe de door Freud ontwikkelde methodologie/techniek van de psychoanalyse ons in staat stelt om de complexiteit van de relatie tussen geest en lichaam te onderzoeken op een manier die ons aan het denken houdt, zonder te vervallen in het stellen van waarden en normen of in hokjesdenken. De vergelijkende dialoog tussen de hedendaagse kleiniaanse psychoanalytische theorie en de feministische psychoanalytische gendertheorieën, die als rode draad door het boek loopt, is hier ook een illustratie van. De kleiniaanse theorie werpt onder meer licht op het belang van de realiteit van het moederlijke lichaam en de werking van negativiteit en agressie in het separatie-individueelproces, terwijl de per definitie niet waarde vrije feministische psychoanalytische auteurs onder meer expliciet aantonen hoe representaties van het feminie onze concepten van gelijkheid en vrijheid beïnvloeden. Maar toch is een uitkomst van deze vergelijkende dialoog dat de hedendaagse kleiniaanse theorieën meer radicale mogelijkheden in zich dragen voor de vrouw dan de feministische psychoanalytische theorieën. Die ontkennen onder meer de implicaties van de preoedipale moeder, wat moeilijkheden creëert voor de ontwikkeling van de capaciteit om agressie te reguleren, zowel klinisch als theoretisch. Deze bevinding is op zijn minst interessant te noemen, aangezien Klein altijd nogal negatief werd bejegend en dus ook verwaarloosd door het feminisme, juist vanwege de heteroseksistische en biologische uitgangspunten die haar werk schragen.

Bij het lezen van *The gendered unconscious* dwaalden mijn gedachten af naar Kinsey, een Amerikaanse filmbiografie uit 2004 die vertelt over het leven van Alfred Charles Kinsey, die na zeer uitgebreid onderzoek een baanbrekend rapport schreef over het seksuele leven van de Amerikanen, waarmee hij taboes kon doorbreken en seksualiteit meer bespreekbaar kon maken. De grote kracht van zijn onderzoek toentertijd lag in de waarde vrije bevraging van de Ame-

rikanen over hun seksuele leven. Ook dit boek is een staaltje van onderzoek. Tegelijkertijd is het ook een vrij complex boek — enkele stukken heb ik meermaals moeten herlezen — en is het maar de vraag hoe dergelijk psychoanalytisch goud vertaald kan worden naar een breder publiek, wat het pas echt baanbrekend zou maken. Alleszins opent het de psychoanalytische ruimte ten voordele van de belangen van vrouwen. Nu nog eens zo'n boek voor mannen, maar laat het dan iets eenvoudiger zijn!

De vrolijke wetenschap

Bespreking van

Hub Zwart (2010). *De waarheid op de wand — Psychoanalyse van het weten*. Kristalpalais, reeks voor eigentijdse filosofie. Nijmegen: Uitgeverij Vantilt. ISBN 978 94 6004 048 1, 374 pp., € 24,95

GERTIE BÖGELS

Op het omslag van het mooi en degelijk uitgegeven *De waarheid op de wand* staat een pentekening met tekst, waarvan een tweede in spiegelbeeld, van 'de coïtus van man en vrouw in lengtedoorsnede' door Leonardo da Vinci die, zoals bekend, ook in spiegel-schrift schreef. De introductie op de achterflap is helder waar zij stelt dat de verbeelding die in literaire teksten zo gewaardeerd wordt, in wetenschappelijke publicaties daarentegen met achterdocht wordt bekeken. De wetenschap prefereert getallen en symbolen. Deze tekst roept reminiscenties op aan Johan Huizinga, die in de eerste helft van de vorige eeuw al vurig pleitte voor een meer 'verbeeldbare' en 'memoriseerbare', op het individu en diens denkwereld gerichte geschiedschrijving: de aanvang van de mentaliteitsgeschiedenis.¹

Hub Zwart, de auteur van het boek, is hoogleraar filosofie van de natuurwetenschappen aan de Radboud Universiteit in Nijme-

gen. Hij tracht aan te tonen hoezeer ook in het wetenschappelijk denken de verbeelding een structurerende rol speelt, bewust of onbewust. Hij noemt deze structurende beelden «vanuit een psychoanalytisch perspectief» archetypen, fundamentele beelden die de waarheid kunnen vertekenen en die vragen om een kritische benadering. Ook de psychoanalyse valt onder deze kritische benadering en met name de discrepantie tussen de opvattingen van Freud, die volgens de auteur «het hogere vanuit het lagere» probeert te verklaren en de — wat hij noemt — alternatieve duiding: de integratie met «het werk van Freuds rivaal», Carl Jung (p. 72). Door de typering van filosofen als «seismografen van hun tijd» stelt de auteur zijn eigen rol boven de partijen. Als uitgangspunt neemt de hij de waarschuwing van de filosoof Edmund Husserl, die in dezelfde tijd als Huizinga sprak over de crisis in de wetenschap: het dreigende gevaar van een indifferente, gedehumaniseerde wetenschap. De atoombom is daarbij de «postume bevestiging van Husserls these». Hiermee drukt de auteur tevens een tegenstelling uit tussen het *woord*, alom voorhanden maar door niemand meer gelezen, en het collectieve onuitwisbare *beeld*: «Wie de aandacht wil vestigen op de crisis doet er in veel gevallen goed aan zijn toevlucht te nemen tot beelden, zoals fotografische weergaven (wereldberoemd en aansprekend) van de eerste atomaire explosies, zeker in het powerpointtijdperk» (p. 20). De titel van het boek verwijst ook naar de powerpointpresentatie: de waarheid die wereldwijd op de wand van collegezalen wordt geprojecteerd. Maar ook is het een expliciete verwijzing naar Plato's retorische vraag over de gevangenen die in de grot met hun rug naar de uitgang zitten en de werkelijkheid slechts kunnen zien als schaduwen, geprojecteerd op de wand: «Zouden deze gevangenen deze schaduwen op de wand niet voor de werkelijkheid houden?» (p. 147). Zwart tracht de onverbreeklijke historische samenhang zichtbaar te maken tussen het zuiver wetenschappelijke en het magische,

met de psychoanalyse als intrigerend voorbeeld. Freud, die als zuivere wetenschapper het geniale van Da Vinci tracht te verklaren uit een gemankeerde seksuele ontwikkeling, en Jung als vertegenwoordiger van het mythische, religieuze, die de spirituele magie van het kunstenaarschap beklemtoont: Leonardo da Vinci als alchemist. Hoeveel modern experimenteel onderzoek zat er in de alchemie? De fantasie is een bron van geniale invallen, de droom leidt tot een wetenschappelijk eureka. Zo «droomde» de chemicus Friedrich Kekulé, terwijl hij overdag tevergeefs de moleculaire structuur van benzeen had trachten te doorgronden, 's avonds in het vuur starend, van de ouroboros. De slang die zichzelf in de staart bijt, is een oud alchemistisch symbool, maar fungeerde nu als chemische *trouvaille*: de ontdekking van de benzeenring, de grondstructuur en het kernbeeld van de organische scheikunde, de chemie van al het levende (p. 306).

Wat drijft de wetenschapper? Zwart haalt zijn antwoorden uit de meest uiteenlopende wetenschapsvelden, tot aan science fiction toe, maar alle zijn even fascinerend. Als ultieme drijfveer ziet hij het verlangen van de mens zichzelf boven de biologische predestinatie uit te tillen en eigenhandig een mens te maken, vooralsnog een robot, een monster, Dracula, Frankenstein, of een homunculus: de maakbare mens, het «sum-mum van emancipatie».

Deze boodschap komt over. Het beoefenen van wetenschap zonder rekening te houden met de verborgen, voor onszelf verholde archaïsche drijfveren kan een uiterst gevaarlijke onderneming zijn: het monster ontsnapt uit het laboratorium. Maar de onuitgesproken boodschap van het boek is ook dat je moet zorgen voor spannende en beeldende teksten als je gehoord en gelezen wilt worden: het adagium van Huizinga. De onderwerpen zijn van een diepzinnig gehalte. Naast Freud, Jung en Lacan vinden ook Faust, Dracula, Jules Verne en de monnik Gregor Mendel, de ontdekker van de erfelijkheid van eigenschappen en weg-

bereider voor het genoom, er gebroederlijk een plaats. Onder meer aan de hand van een uitvoerig gedocumenteerde ontstaans-geschiedenis van de roman *Het monster van Frankenstein* — de achtergrond van de auteur Mary Wollstonecraft Godwin, haar moeder, een vooraanstaand feministe, de relatie met haar geleerde vader en met haar latere echtgenoot, de dichter Shelley — laat de auteur de complexiteit zien van de magische — en romantische — interactie tussen wetenschap en obscurantisme.

Zwart componeerde een fascinerend boek, grif gebruik makend van ‘freudiaanse’ en ‘jungiaanse duidingen’. Dat het in het vuur van zijn betoogtrant niet steeds helder is waar de geciteerde auteur, bijvoorbeeld Freud, ophoudt en de auteur Zwart begint, zij hem vergeven. Het boek bevat een fraai notenapparaat. Het is aanbevelenswaard voor ieder die van boeiende wetenschap houdt.

Noot

- 1 Geciteerd in: J. Presser (1947). Beeldbaarheid en beeldvorming in de jongste Amerikaanse historie. Inaugurale rede. In *Schrijfsels en schriften*. Amsterdam: Moussault, 1961.

Stemmen

Bespreking van

Jos de Kroon (2010). *De stem van de Ander: over (verbale) hallucinaties — Een psychiatrische en filosofische beschouwing*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant. ISBN 978 90 441 2699 0, 168 pp., € 19,90

GUY VERBRUGGEN

De wereld is vol geluiden, die zowel van buitenaf als van binnenuit komen. *De stem van de Ander* gaat over alle aspecten van verbale hallucinaties. De auteur behandelt dit onderwerp grondig en academisch. Etymologische en filosofische beschouwingen,

evenals de geschiedenis van de psychiatrie komen uitvoerig aan bod in zijn zeker niet luchtige exposé. Definities en indelingen komen daarbij in die mate voor dat het soms wat saai en weinig praktijkgericht dreigt te worden.

Maar er zijn heel wat interessante gedachten en feiten te lezen in dit boekje. Vooral de historische schetsen vond ik zeer lezenswaard. Ik geef enkele voorbeelden.

Victor Kandinsky (oom van de bekende schilder), een psychiater die zelf leed aan psychosen, publiceerde verschillende studies over het onderwerp. De levendigheid en authenticiteit van zijn relaas over zijn eigen hallucinatoire ervaringen waren voor die tijd (tweede helft negentiende eeuw) uitzonderlijk en baanbrekend te noemen. Hij definieert zijn ervaringen als ‘pseudohallucinaties’, niet voortvloeiend uit de buitenwereld of vanuit iets bovennatuurlijks, maar louter subjectieve waarnemingen, die in levendigheid en karakter lijken op echte hallucinaties maar geen objectieve realiteit bezitten.

De Kroon beschrijft uitvoerig het korte leven van Jeanne d’Arc (vijftiende eeuw) en de stemmen die zij hoorde vanaf haar dertiende jaar. Het leverde haar zowel de brandstapel op als een heiligverklaring bijna vijfhonderd jaar later.

De centrale stelling in dit boek is dat een hallucinatie niet zozeer een waarnemingsstoornis is als wel een denkstoornis. Het waarnemen en de hallucinatie in het bijzonder kan men niet loskoppelen van het denken, het interpreteren. Door de waarneming te bestuderen in samenhang met het denken en de interpretatie brengt De Kroon de hallucinatie in nauwe relatie met het symbolische systeem bij uitstek, de taal, het middel dat de interpretatie mogelijk maakt. En hier komt Lacan om de hoek kijken: het symbolische, de Ander, gaat aan de waarneming vooraf. In dit deel raakt De Kroon op dreef vanuit zijn lacaniaanse denken en jargon — wellicht dagelijkse kost voor hemzelf, maar een meer dan stevige maaltijd voor heel wat disgenoten.